

Милан Бандобрански

докторске студије, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Улога и дејство воде у светој Тајни крштења

Сажетак: Света Тајна крштења за сваког члана Цркве представља почетак живота у Христу. Крштавајући се, човек се присаједињује Телу богочовечанског организма — Цркве, постајући живи уд тог Тела, чија глава јесте Логос Божији — Господ Исус Христос. Света Тајна „новога рођења“ савршава се „водом и Духом“ (Јн 3,6), односно дејством материје и благодати Божије, тварног и нетварног, створеног и нествореног. Следствено томе, непобитна чињеница јесте да вода као материјални елемент има удела у освећењу човека. Циљ истраживања јесте представљање основних аспеката улоге и дејства воде у светој Тајни крштења и то на основу новозаветних сведочанстава, извора богослужбеног предања Цркве, као и релевантних светоотачких сведочанстава.

Кључне речи: Света Тајна крштења, вода, освећење, материја.

Улога и дејство крштењске воде према сведочанствима Новог Завета

Новозаветна сведочанства о светој Тајни крштења неоспорно сведоче о томе да је од самог установљења поменута тајинствена радња савршавана у води. Први догађај који потврђује наведену констатацију јесте крштење Господа Исуса Христа на Јордану од Јована Крститеља. Према опису из Матејевог Јеванђеља, после крштења Господ „изиђе одмах из воде“ (Мт 3,16). Са друге стране, Спаситељеве речи упућене апостолима о крштавању свих народа „у име Оца и Сина и Светога Духа“ (Мт 28,19), а које се тумаче као сведочанство о установљењу крштења¹, не садрже никакав помен о употреби воде. Ипак, претходно поменути догађај Христовог крштења у води указује на то да се и у последњем наведеном случају подразумева да крштење бива савршавано у води. За разлику од претходна два сведочанства, много експлицитније сведочанство о улози крштењске воде садрже Спаситељеве речи упућене Никодиму: „Заиста, заиста ти кажем: ако се ко не роди водом и Духом, не може ући у Царство Божије“ (Јн 3,6). Цитиране речи наговештавају веома битан аспект улоге крштењске воде, који ће у свим потоњим епохама бити посведочаван, како кроз богослужбене текстове Цркве, тако и кроз списе светих Отаца. У питању је дејственост воде посредством које у крштењу бива остварено рађање удовâ Тела Христовог.

Експлицитна сведочанства о крштавању првих хришћана срећу се у новозаветном спису Дела апостолска.² На основу истих сведочанстава могуће је констатovati недвосмислене изразе свести и вере Цркве о дејствености крштењске воде.

¹ Н. Милошевић, *Молийвослов: историјско-типологијски развој постојећих парохиско-теолошко-богословских факултета, Београд 2012, 11.*

² Дп 2,41; 8,12-13,38; 9,18; 10,47-48; 16,15-33; 18,8; 19,5.

Наведена тврдња нарочито се односи на опис крштења Етиопљанина ушкопљеника — властелина царице Кандакије. Речи Етиопљанина: „Ево воде, шта ме спречава да се крстим?“, засигурно могу бити препознате као исповедање црквене вере о дејствености воде при крштењу.³

Када су у питању Посланице апостола Павла, несумњиво је да се најдубље богословско објашњење свете Тајне крштења налази у посланици Римљанима. Иако се у добро познатом одељку који говори о крштењу као сапогребењу и саваскрсењу Христу нигде експлицитно не помиње вода⁴, сасвим је извесно да сâм израз βαπτισμα („διὰ τοῦ βαπτίσματος“) говори у прилог чињеници да је крштење вршено у води⁵, те да се, према томе, поменуто сапогребење и саваскрсење остварује управо у води.

Сагласно садржају Прве саборне посланице апостола Петра, крштење представља испуњење праобраза наговештеног у старозаветном догађају потопа, када се управо посредством воде остварило спасење Ноја и његове породице.⁶ Следствено томе, вода и у крштењу посредује у спасењу оних који се крштавају.

Улога и дејство крштењске воде према сведочанствима прва три века

Што се тиче поимања улоге крштењске воде у постапостолској епохи, релевантна сведочанства о наведеној теми срећу се већ у периоду краја првога века, односно почетком другог века. Наведену тврдњу доказује спис *Дидахи* у коме се, између осталог, излаже ранохришћанска пракса крштења. Прецизније говорећи, наведени ранохришћански спис садржи својеврсни указ о начину савршавања свете Тајне крштења, и то управо у вези са употребом воде. Поменути указ налаже да се крштавање савршава „у име Оца и Сина и Светога Духа“ у живој води⁷, док се, у случају немогућности ипаквој кршћења иредлаже уиоиреба хладне или шойле воде, а у крајњем случају, помиње се могућност троструког изливања воде, у име Свете Тројице, на главу онога који се крштава.⁸ Приликом разматрања предоченог сведочанства не би требало превидети чињеницу да се истакнутим указом инсистира на употреби воде при крштењу, у чему треба препознати не само тежњу за доследним вршењем крштења, него и екслицитан израз вере о дејствености воде у поминутој светој Тајни. Стиче се уверење да је у првобитној свести Цркве управо она вода која се употребљавала приликом крштења сматрана освећеном и, услед тога, благодатно дејственом материјом. Назначено запажање упућује на становиште да је Црква, употребом воде у крштењу, заправо кроз дело (праксу) исповедала веру да је иста та вода дејствена у крштењу.

³ Видети: Дап 8, 36.

⁴ Видети: Рим 6,4–6.

⁵ О томе да је једно од основних значења глагола βαπτίζω — потапам (погружавам, урањам) у воду, видети: Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν ὀλης της Ελληνικής γλώσσας*, Τόμος Γ', Εκδόσεις Δομή-Α.Ε., Αθήνα 1953, 1331.

⁶ Видети: 1Пет 3, 20–21.

⁷ О значењу овог и следећа два техничка израза, који се, у складу са садржајем Дидахија, односе на воду у крштењу, видети: E. Ferguson, *Baptism in the Early Church: history, theology, and liturgy in the first five centuries*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co, Grand Rapids, Michigan/Cambidge (U.K.) 2009, 204–205. Како аутор наведене студије тврди, израз *жива вода* се односи на текућу воду. Термин *хладна вода* се односи на воду која је сакупљена у природним барама и језерима, док је *шойла вода* била она која је складиштена у својеврсним спремиштима за воду попут цистерне или миквеха (реч је о базену са чистом водом у коме се обавља ритуално прање код Јевреја). О симболизму и библијској типологији *живе воде* видети: J. Daniélou, *Primitive Christian Symbols*, translated by Donald Attwater, Compass Books, London 1964, 42–57.

⁸ *Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων*, Ζ', ΕΠΕ 1, Θεσσαλονίκη 1993, 18–20.

Када је реч о периоду другог века, пажњу треба усредсредити на неколико значајних извора патристичког предања Цркве. На овом месту, вредно је издвојити списе *Варнавина њосланица* и *Пасѿир Јермин*. Оба списа јасно сведоче о дејству воде у крштењу. Наиме, аутор *Варнавине њосланице* у речима једног од пророка препознаје наговештаје о очишћујућем својству воде.⁹ У *Пасѿиру Јермином* вода је представљена као елемент живота („јер живот ваш кроз воду би спасен и биће спасен“)¹⁰, уз јасне назнаке да се у крштењу посредством воде отпуштају греси.¹¹

Каква је била свест Цркве о улози воде у крштењу у периоду средине другог века, могуће је увидети на основу *Прве айолоије* чији аутор је ранохришћански мученик и апологета Јустин Философ. Излажући опис свете Тајне хришћанске иницијације, свети Јустин је после истицања напомене да катихумени бивају вођени до воде указао на један аспект улоге воде у крштењу, о коме у претходном сведочанству није било помена, а то је да се у води препорађају они који се крштавају.¹² Израз препорађање (αναγέννησις) указује на почетак живота у Телу Христовом.¹³ Дакле, они који су крштени у води препорођени су за живот у Цркви Божијој. Следујући таквом поимању улоге и дејства воде, поменути отац ће другом приликом поменути род који је препорођен од Христа „кроз воду, веру и дрво“,¹⁴ што се, без икакве сумње, односи на читав род сателесника Тела Христовог, односно на ново-заветну Цркву Божију.

Поред представљених сегмената светотајинске теорије и праксе из дела светог Јустина, треба поменути и једно фрагментарно сведочанство које се приписује светом Иринеју Лионском, а које додатно расветљава актуелну тематику у историјским оквирина другог века. Реч је, наиме, о сачуваном фрагменту у коме је Иринеј Лионски посведочио да се није узалуд одиграо старозаветни догађај очишћења Немана од лепре после седмоструког погружавања у Јордану, него се, према његовом мишљењу, све то збило зарад указивања на чињеницу да се „ми који смо лепрозни у гресима чистимо од старих прегрешења кроз воду и призив Господа“.¹⁵ Премда је наведено сведочанство прилично сажето, те је непознат садржај и контекст настајања списа чији одломак представља, не би требало занемарити јасне показатеље становишта да вода има очишћујуће дејство у крштењу. Истовремено, не треба искључити могућност да се „призив Господа“ односи на праксу проузношења одређене форме епиклезе при крштавању у периоду другог века.

У наредним епохама примећује се извесна идентичност са дотадашњим поимањем дејства воде у крштењу, с тим што је улога епиклезе у освећењу воде све више наглашавана. Када је у питању период трећег века, значајан извор у вези са темом истраживања представља Тертулијанов трактат *О кршћењу*. На самом почетку списа Тертулијан је спорадично поменуо да су у води опрани греси.¹⁶ Уколико заједно са овим сведочанством буду узете у обзир и претходно цитиране речи Иринеја Лионског, сасвим је оправдано тврдити да је од најранијих времена у Цр-

⁹ *Épître de Barnabé*, Sources Chrétiennes 172, Les éditions du Cerf, Paris 1971, 164–166.

¹⁰ Hermas, *Le Pasteur*, Sources Chrétiennes 53, Les éditions du Cerf, Paris 1958, 108.

¹¹ Hermas, *Le Pasteur*, нав. дело, 158.

¹² Ιουστίνου Φιλοσόφου, *Ἀπολογία πρώτη ὑπὲρ χριστιανῶν, πρὸς Ἀντωνίνον τὸν εὐσεβῆ*, PG 6, Parisiis 1857, 420C.

¹³ Ради увида у значење појма αναγέννησις у светоотачким списима, консултовати: *A Patristic Greek Lexicon*, edited by G.W.H. Lampe, D.D., Clarendon Press, Oxford 1961, 97–98.

¹⁴ Ιουστίνου Φιλοσόφου, *Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαίου Διάλογος*, PG 6, Parisiis 1857, 793B.

¹⁵ Εἰρηναίου Λουγδοῦνου, *Fragmenta deperditorum operum*, XXXV, PG 7, Parisiis 1857, 1248C.

¹⁶ Tertullien, *Traité du baptême*, Sources Chrétiennes 35, Les éditions du Cerf, Paris 1952, 64.

стом, као што је овде случај са водом, може се задобити утисак да је реч о својеврсној актуализацији старозаветне парадигме „чисто — нечисто“, која је била карактеристична за старозаветне обреде очишћења.²⁴ Ипак, уколико исто сведочанство буде анализирано у светлу потоњег литургијског предања Цркве, а нарочито у периоду од осмог века до данас, може се донети закључак да у поменутој пракси очишћења воде првенствено треба констатовати назнаке о егзорцизму воде — молитви Цркве за очишћење воде од демонских сила.²⁵ Извесно је да је настанак и развој таквих молитвених израза изазван свешћу о присуству демонских сила у крштењској води.²⁶ Сходно томе, савршавање егзорцизма има за циљ изгнање поменутих демонских сила.

Улога и дејство крштењске воде према сведочанствима од четвртог до осмог века

Из периода четвртог века потичу драгоцене сведочанства која су сачувана у *Кайи-хетиским беседама* светог Кирила Јерусалимског. Кирило Јерусалимски је у својим беседама дотакао неколико важних сегмената у домену сагледавања тематике улоге воде у крштењу. Први сегмент тиче се образложења разлога за употребу воде у крштењу. У вези са тим, он најпре указује на природну карактеристику воде, а то је да је она „нешто велико, најбољи од четири видљива елемента света“.²⁷ Овде се примећује да наведени аутор усваја теорију о постојању четири основна елемента тварног света, која потиче из античке философије²⁸, а притом истиче примарни значај воде у односу на остале елементе творевине. Чак и Кирилов став да је вода најзначајнији тварни елемент, био је истицан и изван теолошких и хронолошких оквира хришћанског предања, као што је то случај у античкој философији.²⁹ Међутим, за разлику од аргумената које су, приликом указивања на значај и корисност воде, ко-

²⁴ Уп. Лев 11; 11,40; 14,8; 15.

²⁵ Молитва водоосвећења у склопу последовања свете Тајне крштења из Барберинског евхологија (8. век) садржи следећу епikleзу која се одликује егзорцистичким карактером: „Нека се под знамењем облика крста Христа Твога сатру све непријатељске силе“. Познато је да наведену епikleзу садржи и актуелна телтургијска форма акултије крштења. Молитвени елементи егзорцистичког типа нарочито су евидентни у речима молитве која следи иза наведене епikleзе: „Молимо Ти се, Господе, нека отступе од нас сва ваздушна и мрачна привиђења и нека се не сакрије у овој води демон мрачни, и нека не сиђе са крштаним дух зли који наводи помрачење помисли и метеж разума...“ (*L'Euclologio Barberini gr.* 336, Edizione a cura di Stefano Parenti ed Elena Velkovska, C.L.V.-Edizioni liturgiche, Roma 1995, 112–113; *Велики Тредник*, превео са грчког и црквенословенског архимандрит Јустин Поповић, Манастир Ђелије 1958, 18. Уп. П. Трепџела, „Ακολούθια τοῦ Βαπτίσματος“, у: Θεολογία, Τομος Κ', Τεύχος 3 (1949), 428. О појму и значају егзорцизма у искуству Цркве видети више: „Exorcism, Exorcist“, у: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, Edited by J.G. Davies, SCM Press, London 1996, 230–231; *Encyclopedia of Early Christianity*, Second Edition, Volume 1 (A-K), Editor E. Ferguson, Garland Publishing, Inc., New York-London 1997, 411–412; *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Edited by F.L. Cross, Oxford University Press, New York 1997, 588).

²⁶ Таква особеност воде која је подложна дејству демонских сила може бити поимана као један аспект пројаве стања палости творевине које је проузроковано човековим падом. Уп. Рим 8, 20–23; 1 Јн 5, 19.

²⁷ Κυρίλλου Ἱεροσόλυμων, *Κατήχησις Γ'*, PG 33, Parisiis, 432–433A.

²⁸ Један од антиких философа који је заступао теорију о постојању четири елемента тварног света био је Емпедокле (5. век пре Христа), о чему сведочи Диоген Лаертије у делу *Животи и мишљења истакнутих философа* (Diogenes Laertius, *Lives of eminent philosophers*, edited with introduction by Tiziano Dorandi, Cambridge University Press, New York 2013, 643.) Међу четири елемента или стихије космоса, осим воде, убрајају се ватра, земља и ваздух.

²⁹ Познато је да је још древни јонски мислилац Талес из Милета (620–546. год. пре Христа) тврдио да је вода начело свега што постоји, што индиректно имплицира став да је вода и најзначајнији елемент космоса. О томе видети: F. Koplston, *Istorija Filozofije — Grčka i Rim*, Tom I, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1988, 59.

ристили древни философи или световни историчари попут Плутарха,³⁰ претходно поменути Кирило Јерусалимски и неки од потоњих отаца су позитивно вредновали воду утемељујући своје исказе искључиво на библијским догађајима у којима је вода имала кључну улогу при спровођењу Божије икономије спасења у Старом и Новом Завету.³¹

Други сегмент актуелне тематике односи се на питање дејствености крштењске воде. По том питању, Свети Кирило заузима недвосмислен став да вода постаје дејствена призивом Свете Тројице.³² Осим тога, вредно је навести још два важна момента која истиче Свети Кирило. Прво, он износи конкретно објашњење у вези са крштењем водом и Духом, када пише следеће:

*Будући да је човек двоструко, од душе и тела састављен, двоструко је и очишћење, бесилелсно [очишћење] за [оно што је] бесилелсно, а телесно њак за тело; вода чисти тело, а Дух њак њечисти душу(...)*³³

Из наведеног објашњења произилази уверење да вода у крштењу има очишћујуће дејство, што је у складу са вером Цркве коју изражавају претходно размотрена сведочанства. Осим тога, у истакнутим речима могуће је препознати израз свети Цркве о томе да се човек освећује посредством материје — у овом случају воде, управо стога што он јесте материјално биће и део је материјалног света.

Друго, у једној од Кирилових мистагоских беседа вода ће бити третирана као простор и средство остваривања тајинства погребња и тајинства рађања у крштењу. Такво схватање крштењске воде примећује се у следећим речима: „И у исто време сте умирали и рађали сте се, а она спасоносна вода постала вам је гроб и мајка“.³⁴ Штавише, на другом месту свети Кирило поистовећује тајинствено погребње које се актуализује у крштењској води са Христовим погребњем у каменом гробу.³⁵ Сасвим је извесно, на основу изложеног сведочанства, да за Кирила Јерусалимског речи апостола Павла о сапогребњу Христу у крштењу представљају темељно полазиште у разматрању улоге крштењске воде.³⁶

Значајни детаљи о дејствености воде у крштењу налазе се у списима светог Василија Великог. Спис *О Духу Светијоме* написан је у циљу образложења правилне вере и учења Цркве о Светоме Духу.³⁷ Стиче се утисак да Василије Велики у први план истиче улогу воде као места и средства тајинственог погребња у крштењу. Такав став је могуће стећи већ уколико се узме у обзир његова тврдња да тела кр-

³⁰ Видети: *Περὶ τοῦ πότερον ὕδωρ ἢ πῦρ χρησιμώτερον*, у: Plutarch's Moralia, Vol. XII, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1957, 290–307.

³¹ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις Γ'*, PG 33, Parisiis, 433A–437B; Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβής τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως*, PG 94, Parisiis 1864, 901B–905B.

³² „...проста вода, примивши призивање Светога Духа, Христа и Оца, стиче силу светости“ (Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, нав. дело, 429A). Да се вода освећује епиклезом Свете Тројице сведочи и Теодорит Кирски: „Јер призивом Свете Тројице освећује се природа вода и добија се отпуштење грехова“ (*Ἐπιμνηα τῆς Πρώτης ἐπιστολῆς πρὸς Κορινθίους*, PG 82, Parisiis 1864, 268A).

³³ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, нав. дело, 429AB.

³⁴ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις Μυσταγωγικὴ Β'*, PG 33, Parisiis, 1080C. Могло би се рећи да Кирило Јерусалимски заправо додатно појашњава поменути тврдњу апостола Павла, будући да подвлачи како се управо у води остварује сапогребње са Христом, односно сједињење са „подобијем смрти Његове“, о чему нема директног помена у већ назначеном апостолском сведочанству.

³⁵ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις Γ'*, нав. дело, 444A.

³⁶ Уп. Рим 6,3–5.

³⁷ А. Јевтић, *Патрологија, Друа свеска, Источни оци и њисци 4. И 5. века: Од Никеје до Халкидона*, Хришћанска мисао, Београд 2004, 96.

штаваних „као да се сахрањују у води“.³⁸ На тај начин, према Василију Великом, у води се актуализује подражавање Христовог погребња и крај претходнога живота, што јесте предуслов за поновно рођење (παλιγγενεσία) у крштењу.³⁹ Надовезујући се на констатацију да уништење тела греховног јесте један од два циља ради којих се савршава крштење, Василије Велики указује на удео воде у постизању поменутог циља и закључује да вода „пружа икону смрти“, и то тако што тело крштаваног бива примљено у води као у гробу.⁴⁰

Истовремено, свети Василије експлицитно указује на улогу светога Духа у крштењу. Док се у води остварује икона смрти, Свети Дух је давалац „залога живота“ и животворне силе у светој Тајни крштења.⁴¹ Такво поимање дејства Светога Духа истакнути отац Цркве ће у наставку списа употпунити следећим речима: „Троструким погружавањем и истобројним епиклезама велика тајна крштења се савршава. Стога, ако је у води некаква благодат, није од природе воде, него од присуства Светога Духа.“⁴² Неоспорна је чињеница да је наведени став Василија Великог изграђен на вери Цркве да се вода освећује благодатним дејством Светога Духа, те да сама по себи не поседује освећујућу силу у крштењу.

У списима Амвросија Миланског изложено је неколико аспеката дејствености воде у крштењу. Према Амвросију, тело се погружава у воду како би се опрали телесни греси.⁴³ Погружењем у воду остварује се подобије (similitudo) смрти и погребња.⁴⁴ С тим у вези, Амвросије образлаже да се тајинство погребња савршава у води стога што „способности (могућности) нашег живота не допуштају да будемо покривени земљом“.⁴⁵ Са друге стране, Амвросије је изричит када закључује да дејственост воде у крштењу није могућа без освећујућег дејства Светога Духа. Освећење воде савршавано је посебним чином чију структуру је могуће препознати захваљујући једном сажетом сведочанству, које Амвросије излаже у наставку претходно цитираног списа *De Sacramentis*. Према овом сведочанству, свештеник је најпре вршио егзорцизам над водом, а затим је изговарао епиклезу и молитву, са циљем „да се освети извор и да ту буде присуство вечне Тројице“.⁴⁶ У наведеном Амвросијевом опису чина освећења крштењске воде, уочавају се два важна момента. Прво, из описа постаје јасно да се чин освећења воде састојао од три структурална елемента. То су: егзорцизам над водом, епиклеза и молитва. Што се тиче епиклезе и молитве које су проузношене после егзорцизма, без сумње је да су оне имале освећујућу улогу. Надаље, Амвросије помиње присуство „вечне Тројице“ као један од

³⁸ Βασιλείου Καπαδοκίας, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου*, PG 32, Parisiis 1857, 129B.

³⁹ Βασιλείου Καπαδοκίας, нав. дело, 129AB.

⁴⁰ Исто, 129D. На другом месту Василије Велики ће поменути да се у крштењу разапиемо у води, те да крштење у води јесте подобије крста, смрти, гроба (и) васкрсења из мртвих“ (Βασιλείου Καπαδοκίας, *Περὶ βαπτισματός λόγος πρῶτος*, PG 31, Parisiis 1857, PG 31, 1569CD).

⁴¹ Βασιλείου Καπαδοκίας, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου*, нав. дело, 129CD.

⁴² Исто, 129A–132A.

⁴³ Ambrosii Mediolanensis, *De Mysteriori*, PL 16, Parisiis 1845, 392BC. У наведеним речима се примећује извесна сличност са раније изложеним Терулијановим сведочанством о томе да је у води остварено прање грехова. Попут Терулијана и Амвросије користи латински глагол abluo (спрати, испрати) како би указао на очишћујуће дејство воде у крштењу.

⁴⁴ Ambrosii Mediolanensis, *De Sacramentis*, PL 16, Parisiis 1845, 430B.

⁴⁵ Ambrosii Mediolanensis, нав. дело, 429A.

⁴⁶ „Наиме, чим уће свештеник егзорцизам савршава дуж воде (над водом), епиклезу затим и молитву предлаже (defert) да се освети извор и да ту буде присуство вечне Тројице“ (Ambrosii Mediolanensis, нав. дело, 422C–423A).

два циља ради којих се изговарају епиклеза и молитва приликом водоосвећења, на основу чега је могуће констатовати да је епиклеза имала тријадолошки карактер, односно да је била упућена Светој Тројици. Изложену констатацију поткрепљује податак који помиње Амвросије на другом месту, а према којем, приликом освећења воде, свештеник призива „Очево име и присуство Сина и Духа Светога“.⁴⁷ Ипак, без обзира на истакнути податак, остаје неупитна чињеница да је Амвросије Милански заступао став Цркве да тек после освећења вода постаје дејствена у светој Тајни крштења.

До сада наведена сведочанства уверавају у постојаност и континуитет црквене свести о улози и дејству воде у крштењу. Пракса освећења крштењске воде, чији развој је могуће пратити од другог века, па на даље, додатно потврђује изнету тезу.⁴⁸ С тим у вези, нарочиту пажњу у оквиру истраживања заслужују молитве освећења воде. Најстарија молитва водоосвећења у саставу свете Тајне крштења сачувана је у *Евхолоију* Серапиона, епископа Тмуитског (4. век).

На основу текста молитве без тешкоће се увиђају детаљи које се односе на улогу воде у светој Тајни крштења.⁴⁹ Пре свега, примећује се да је молитва упућена Богу Оцу, те да изражава црквену свест сагласно којој се вода освећује дејством Светога Духа и Логоса Божијег. Следствено речима епиклезе Логоса, Богу се упућује молитва за конкретно дејство воде у крштењу: да воде постану плодне, испуњене благодаћу Божијом, да силаском Логоса буду учињене светим и духовним водама. Осим тога, молитва садржи прозбу да сви који силазе (у воду) и крштавају се, буду испуњени божанственом благодаћу.

Још један спис из четвртог века сведочи о пракси проузношења молитве водоосвећења у склопу свете Тајне крштења. Реч је о зборнику литургијско-канонске садржине под називом *Ајосѿиолске усѿианове*. У овом спису срећу се следеће речи молитве: „Погледај са неба и освети воду ову, подај благодат и силу, тако да крштани, према заповести Христа Твога, Њему се саразапне, саумре и сапогребе се и саваскрсне на усиновљење које је у Њему, да се умртви греху, а да живи праведности“.⁵⁰ Осим што је евидентно да наведене речи имају епиклезни карактер, несумњива је чињеница да се у истим речима јасно рефлектује свест Цркве о крштењу у води као сапогребењу и саваскрсењу Христу.

Незаобилазни извор за разматрање теме истраживања представљају појединачна дела светог Јована Златоустог. Фрагментарна сведочанства о дејствениости воде у крштењу, која су садржана у корпусу списа поменутог црквеног аутора, стоје у потпуној сагласности са претходно анализираним ставовима отаца Цркве. След-

⁴⁷ *Исѿио*, 427С.

⁴⁸ О пракси освећења воде при савршавању свете Тајне крштења у периоду од другог до петог века видети: Г. Фѿлиас, *Λειτουργική, Τόμος Α', Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2006*, 336–344.

⁴⁹ *Царе и Госѿоде свих и Творче свеѿа, Који си чѿшавој сѿвореној ѿприроди даровао сѿасење силаском Јединородноѿа Твоѿа Исуса Хрисѿа, Који си доласком (δѿ τѿς επιθѿιας) Неизрецивоѿ Твоѿ Лоѿоса издавио сѿворење (το πλѿσμα) које је Тодом сѿворено, ѿѿледај сада са неба и види воде ове и исѿуни их Духом Свеѿим. Неизрециви Твој Лоѿос нека буде у њима и ѿреиначи њихово дејсѿиво и нека их учини ѿлодним [водама], исѿуњеним Твојом блаѿодаћу, ѿако да се ѿајна која се сада савршава не ѿројави као ѿразна у онима који се ѿреѿораћају, неѿо да исѿуни божанском блаѿодаћу све који силазе и кришѿавају се. Човекољудиви, доброчинѿиѿељу... уодличи све који се ѿреѿораћају Твојим божансѿивеним и неизрецивим обликом (...) И као шѿѿо је Јединородни Твој Лоѿос, сишавши на воде Јордана, свеѿима их учинио, ѿако и сада нека сиђе на [воде] ове и учини их свеѿима и духовним... (The Sacramentary of Serapion, by R. Panteleimon, Thessaloniki 1967, 128–129.)*

⁵⁰ *Les Constitutions Apostoliques*, Tome III, Livres VII et VIII, Sources Chrétiennes 336, Les éditions du Cerf, Paris 1987, 104.

ствено томе, увиђа се да Јован Златоусти говори о три основна аспекта улоге воде: погребенење/смрт, живот/васкрсење и очишћење у крштењу. Силаском у „свештена врела“, како Јован Златоусти назива крштењску воду, сахрањује се стари човек и васкрсава нови.⁵¹ Уколико се узме у обзир садржај једне од Златоустових беседа на Еванђеље по Јовану, постаје јасно да поменути отац и учитељ Цркве заступа став да је основни разлог употребе воде приликом крштења савршавање „божанствених симбола“: погребенења (смрти) и васкрсења (живота).⁵² Неоспорни значај за разумевање овакве улоге воде има Златоустово објашњење које следи у наставку беседе, где он експлицитно сведочи да се претходно поменути симболи погребенења и васкрсења у светој Тајни крштења реализују потпуним погружавањем у воду.⁵³ Отуда постаје разумљиво да, сагласно исказаном сведочанству, дејственост воде у крштењу не може бити схваћена као плод тек било каквог физичког контакта са водом, него превасходно, као последица погружавања у воду, будући да се управо на тај начин крштавани тајинствено погружава у смрт, а излазећи из воде, тајинствено се рађа, постајући нови човек у Христу.

Када је реч о води као елементу живота, вредно је поменути да Јован Златоусти пореди крштењску воду са мајчинском утробом, имајући при томе у виду чињеницу да се у води обликује онај који се крштава.⁵⁴ У вези са очишћујућим својством воде Златоусти јасно тврди да силазак у воду постаје узроком очишћења од греха. Тим поводом, на веома упечатљив и сликовит начин дочарава резултат таквог очишћења, рекавши да онај ко сиђе у крстионицу излази „чистији од сунчевих зрака“.⁵⁵

У наредној епохи историјског тока живота Цркве посведочено је верно следовање пређашњем светотајинском искуству заједничара Тела Христовог по питању разумевања улоге воде у крштењу. Такав је случај са делом из петог века *О Црквеној јерархији*, које припада *Ареопајитским сјисима*. Поменуто дело засигурно представља најстарије систематско изложење телтургијских и богословских аспеката савршавања светих Тајни.⁵⁶ Говорећи о светој Тајни крштења, писац овог вишеструко значајног извора даје до знања да се крштење врши у води која је од епископа освећена „свештеним епиклезам“.⁵⁷ Вредно је овом приликом приметити да је крстионица од писца названа „мајком усиновљења“.⁵⁸ Тиме је, заправо, истакнута улога воде, која, пошто је освећена, омогућава не само рађање човека и нови живот,

⁵¹ Jean Chrysostome, *Huit catéchèses baptismales*, Sources Chrétiennes 50, Les éditions du Cerf, Paris 1957, 147. Другом приликом Златоусти користи израз „божанствена врела“ (Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Κατήχησις πρώτη*, PG 49, Parisiis 1862, 226).

⁵² Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐπίτομη εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Ὀμιλία ΚΕ', ΕΠΕ 37, Θεσσαλονίκη 1978, 120.

⁵³ „Као у неком гробу [бива], када главе погружавамо (καταδύοντων) у воду, стари човек се сахрањује, и погрузивши се доле, читав се потпуно покрива, [а] потом, када се подижемо, нови пак [човек] излази“ (Ἰωάννου Χρυσοστόμου, нав. дело, 120–122). У сагласности са претходно наведеним Златоустовим речима јесте и сведочанство Теодора Мопсуестијског према којем се урањањем у воду при крштењу прима смрт Господња, док се израњањем из воде крштавани сматра васкрслим. (Teodor Mosuestijski, *Katehetske Homilije*, predgovor, uvod i prevod T. Z. Tenšek, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2004, 133.)

⁵⁴ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐπίτομη εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Ὀμιλία ΚΣΤ', нав. дело, 130. На овом месту вредно је истаћи идентично сведочење Теодора Мопсуестијског, који воду назива „узвишеном утробом за други долазак на свет“ (Teodor Mosuestijski, *Katehetske Homilije*, нав. дело, 136.)

⁵⁵ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Κατήχησις πρώτη*, нав. дело, 226.

⁵⁶ Видети: P. Rorem, *Pseudo-Dionysius: A Commentary on the Texts and an Introduction to Their Influence*, Oxford University Press, New York 1993, 96.

⁵⁷ Διονυσίου Αρειοπαγίτου, *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, PG 3, Parisiis 1857, 396C.

⁵⁸ Διονυσίου Αρειοπαγίτου, нав. дело, 396C.

него и усыновление у Господу.⁵⁹ Значајан податак је и то да у истом спису више пута бива употребљен термин „θεογενεσία“ који се, као и претходни термини, односи на крштење.⁶⁰ Из описа који ће уследити даље у тексту, стиче се уверење да погружење крштаваног у воду бива препознато као икона смрти и погребња.⁶¹ Осим наведеног мишљења, треба узети у обзир чињеницу да аутор дела *О Црквеној јерархији* констатује извесно симболичко учење у светој Тајни крштења које, како каже „тајноуводи онога који се крштава да троструким погружавањем у воду подражава богоначалну смрт тродневног погребња Исуса Животодавца, у оној мери колико је људима достижно богоподражавање“.⁶² На основу изложених детаља могуће је закључити да писац ареопагитског списка усваја два основна аспекта свете Тајне крштења, који су претходно истакнути у Новом Завету, а онда и у потоњим светоотачким списима. Први аспект представља крштење као тајинствено сапогребње и саваскрсење са Христом (Рим 6,3), док је за други аспект карактеристично да крштење подразумева тајинствено рођење новог човека у Христу. Следствено томе, јасно је да улога крштењске воде код Ареопагита треба бити сагледавана управо у светлу ова два аспекта свете Тајне крштења.

Непрекинути континуитет црквене свести о освећујућем дејству воде у крштењу потврђен је и од стране светог Јована Дамаскина у осмом веку. Неупитно је да се његов допринос богословљу Цркве пројављује првенствено на пољу одбране црквеног учења и вере о поштовању светих икона. Но ипак, богословско прегалаштво овог знаменитог учитеља Цркве огледа се и у писању својеврсног догматског приручника, какво је дело *Тачно изложење Православне вере*. У овом делу Јован Дамаскин, између осталог, износи значајна сведочанства о светој Тајни крштења. Исповедајући, најпре, црквену веру о једном крштењу, Дамаскин говори о крштењу као сапогребњу Христу, и на тај начин сведочи да своје богословско сагледавање Тајне „новога рођења“ утемељује превасходно на црквеном поимању крштења какво је изражено од стране апостола Павла (Рим 3,6). Полазећи од чињенице да крштење јесте обличје смрти Христове, додаје објашњење да кроз троструко погружавање крштење означава „три дана Господњега погребња“.⁶³ Када пак експлицитније говори о улози воде у крштењу, Јован Дамаскин сведочи, попут Кирила Јерусалимског, да је због двострукости човекове природе, коју чине тело и душа, човеку дато двоструко очишћење — очишћење водом и Духом⁶⁴, али истиче и то да је вода источена из ребра Христовог „за препорођење“.⁶⁵

Сем тога, уочава се да приликом разматрања свете Тајне крштења Дамаскин дословно понавља речи Василија Великог о томе да вода испуњује икону смрти, а

⁵⁹ О усыновлењу у Господу говори апостол Павле у Посланици Римљанима: „Јер не примисте духа ропства, да се опет бојите, него примисте Духа усыновлења, којим вичемо: Ава, Оче!“ (Рим 8,15) О томе да се поменуто усыновлење остварује кроз свету Тајну крштења веома јасно сведочи свети Јован Златоусти када истиче разлику између усыновлења Јудеја као изабраног народа Божијег и усыновлења у Новом Завету: „Одакле да почнемо [излагање]? Желите ли од тог [претходно поменутог] усыновлења? Каква је, дакле, разлика између овога и онога [усыновлења]?...О ономе (јудејском усыновлењу) пак каже: 'Ја рекох: Богови сте и синови Вишњега сви', о овоме пак да 'од Бога се родише'. Како и на који начин? Кроз купељ поновног рођења и обновљење Духом Светим“ (Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Ομιλία ΙΔ'*, ЕПЕ 39, Θεσσαλονίκη 1979, 692).

⁶⁰ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, нав. дело, 392С, 397А, 404С.

⁶¹ Исто, 404В.

⁶² Исто, 404В.

⁶³ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*, РГ 94, Parisiis 1864, 1120А.

⁶⁴ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, нав. дело, 1121А.

⁶⁵ Исто, 1120С-1121А.

да Дух пружа залог живота.⁶⁶ Исто тако, треба имати у виду да Дамаскин указује на поједине старозаветне догађаје у којима препознаје праслике свете Тајне крштења и у којима кључна улога у оквиру Божије икономије спасења припада управо води: уздизање Светога Духа над водама у почетку стварања света, потоп у време Нојево — када је потопљен „светски грех“, и спаљивање водом жртве свеспаљенице од стране пророка Илије.⁶⁷ Све горе изложене аспекте Дамаскиновог поимања свете Тајне крштења треба сагледавати као аутентично сведочење вере Цркве да је вода дејствена при савршавању свете Тајне крштења.

Црквена вера о улози и дејству воде на одређен начин је формулисана и кроз молитвени садржај последовања свете Тајне крштења у оној форми која је у потпуности сачувана у Барберинском рукописном молитвослову са краја осмог века, а која се уз одређене разлике одржала до савремене епохе.⁶⁸ Утемељеност наведене тврдње првенствено се показује кроз праксу водоосвећења које представља неодојиви телтургијски елемент свете Тајне хришћанске иницијације. Наиме, могуће је изрећи мишљење да молитве водоосвећења са јектенијом која им претходи на веома језгровит и упечатљив начин испољавају саму срж црквеног поимања дејствености крштењске воде. У том смислу, нарочити значај за разматрање улоге воде имају прозбе велике јектеније у којима се износи мољење за освећујуће дејство воде,⁶⁹ као и следеће речи молитве водосвећења:

...нејо Ти, Госјодару свих, јокажи воду ову водом јочивања, водом искујљења, водом освећења, очишћењем нечистијоће ѿтела и духа, ослобођењем од окова, ојшјушћењем сајрешена, јросвећењем душа, дањом јоновој рођења, даром усиновљења, одењом нејрулежностји, обновљењем духа, извором животиа. Јер си, Ти, Госјоде, рекао: Умијше се, и чистији будише, уклонише лукавсјива из душа ваших. Ти си нам даровао свише јоново рођење водом и Духом... Сјшоја, јави се, Госјоде, на води овој, и дај да се кршћавани у њој јреобрази, да би одбацио сјтароја човека који се расјада у жељама варљивим, и обукао се у оноја који се обнавља јо икони Твојој/ Оноја који ја је саздао...⁷⁰

У наведеним речима се препознају недосмислени изрази вере Цркве да крштењска вода има освећујуће дејство: у води се остварује искупљење и освећење оних који се крштавају, али и очишћење тела и духа. Исто тако, евидентно је да речи исте молитве говоре у прилог чињеници да се у крштењској води збива тајинствена смрт старог човека и рађање човека у Христу.

Закључак

Захваљујући предоченим сведочанствима могуће је са сигурношћу закључити да је вишевековно литургијско предање Цркве прожето дубоком свешћу о дејствености воде у светој Тајни *јрејорођења*. Несумњиво је да се та свест темељи на чињеници

⁶⁶ Исто, 1121А; Уп. Βασίλειου Καπαδοκίας, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν ἐν ἀγίοις Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου*, PG 32, Parisiis 1857, 129С.

⁶⁷ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, нав. дело, 1121ВС.

⁶⁸ О чину свете Тајне крштења у Барберинском кодексу 336, видети докторску дисертацију: P. Vozinis, *Les prières pour le baptême dans L'Euchologe Barberini grec 336*, École Doctorale de Théologie et de Sciences Religieuses, Faculté de Théologie Catholique, Université de Strasbourg 2013.

⁶⁹ „Да се освете воде ове силаском и дејством Светога Духа... Да Господ пошаље на њих благодат искупљења, благослов Јордана... Да буду на очишћење душа и тела свих који их црпу и пију од њих.“ (*L'Eucologio Barberini gr. 336*, на. дело, 108).

⁷⁰ *L'Eucologio Barberini gr. 336*, нав. дело, 113; *Велики Требник*, нав. дело, 18.

да природна својства воде као материје очишћења, смрти и живота, молитвом Цркве и благодатним деловањем Светога Духа дејствују тако да се у води крштавани чисти од греха, умире његов стари човек греха и рађа се нови човек у Христу. Управо стога, вода не би требала бити поимана једино као средство човековог освећења, него првенствено као простор и начин односа са његовим Творцем, односно као простор и начин рађања за живот у Цркви. Осим тога, подједнако је важно имати у виду чињеницу да сви аспекти дејствености воде у крштењу недвосмислено потврђују нераскидиву везу између човека и материје у њиховом заједничком односу са Богом Који је неисцрпни извор освећења свега што је приведено у постојање. У таквом односу човек врши улогу свештеника творевине, а материја бива човеков принос Богу и, истовремено, Божији дар освећења човеку.